

Ny utstilling av fasetterte smykkesteiner ved NHM

Av Anne Birkeland og Rune S. Selbekk

For tiden jobber vi intenst med flere nye utstillinger ved Naturhistorisk Museum. Det vil bli utstillinger av følgemineralene til sølvet på Kongsberg, meteoritter, "best of" og ikke minst fasetterte smykkesteiner. I denne artikkelen ønsker vi å gi en smakebit på hva den nye edelsteinmonteren vil by på.

Hva er en fatterbar smykkestein

I dag fatterer flinke fatterlippere andre mineraler enn de mest edle klassiske smykkesteinene. Fluoritt, kyanitt, kalsitt, fluorapofyllitt, anatas og, i følge ryktet, muskovitt har blitt fatterlipt. Det er altså ikke alt som er fatterlipt som er edelsteiner. Så lenge den fatterlipte steinen kun skal ligge til pynt i en samling, og ikke brukes i en ring, er dette greit. Kort og greit uvanlige steiner kun for samlere. Ved Naturhistorisk museum har vi også lipt daviditt. Dette er en sterkt radioaktiv stein, så det anbefales ikke å gi den som gave!

Tre egenskaper er viktige for fatterte steiner som brukes i smykker: Skjønnhet, bestandighet og sjeldenhet. De aller vakreste, mest bestandige og sjeldne steiner kalles edelsteiner. I våre dager regnes diamant, rubin, safir og smaragd som de viktigste edelsteinene. Mineralene peridot, granat, ametyst, topas og mange flere brukes også til smykker, men disse har lavere bestandighet, er ikke like sjeldne og regnes derfor ikke som like edle. En god stein til fatterliping må være klar/transparent uten synlig fremmedmateriale (inkluderinger), samt enten være fargeløs eller ha en god "fancy" farge. Desto sjeldnere, klarere, inkluderingsfri og flottere i farge, desto mer verdifull.

Skjønnhet:

Lysspill, reflekser, klarhet og farge er viktig for steinens verdi. Jo mer lysspill man kan se i en diamant, jo mer verdifull er den. En smaragd med kraftig grønnfarge er mer verdifull enn en blek. En helt klar kvarts er mer verdifull enn en som ikke er gjennomskinnelig.

Fig. 1. Fatterlipt apatitt i fra Lier Buskerud, 13,3 x 15,5 mm. 12,7 ct. Prøven er donert av Jørn Hurum 2009. Foto Per Aas, NHM.

Bestandighet:

Smykker brukes på fingeren, i øret, rundt halsen og armen. De kommer lett borti andre gjenstander og er utsatt for å få riper, det kan gå av biter eller de kan knuses. Derfor er det viktig at de tåler mye og er harde. I alle kulturer er smykker noe som går i arv gjennom generasjoner, også av den grunn er de viktig at de holder seg pene så lenge som mulig.

Sjeldenhet:

En smykkestein verdsettes etter hvor sjelden den er å finne. Derfor er diamanter mye mer verdifulle enn bergkrystaller. De er vakre begge to og mange ser ikke forskjell på dem, men diamant er langt den mest sjeldne av disse to.

Edelstener har også en geologisk historie. Den kan handle om hvordan krystallen har blitt dannet i jordens indre og hvordan de har kommet opp til overflaten. Edelstener forteller sin bit av Moder Jords historie.

Smykkesteiner i Norge

Det er funnet mange smykkesteiner rundt om i Norge, men bare noen få av edelsteinskvalitet. Det er vanskelig å gi en komplett oversikt over alle fatterte mineraler fra Norge, så dette blir kun noen smakebiter. Smaragd fra Minnesund ved Mjøsa har edelsteinskvalitet, men det er også funnet beryll, peridot, zirkon, kyanitt, apatitt, topas, fluoritt, granat osv av høy kvalitet også andre steder i Norge.

- Apatitt: Sel og Lier
- Akvamarin: Hurumlandet i Buskerud og Evje og Iveland
- Gul beryll: Glomfjord
- Granat: Flere lokaliteter
- Kvarts med variantene ametyst, røykvarts, citrin og rosenkvarts fra mange forskjellige lokaliteter
- Peridot: Åheim i Møre og Romsdal
- Topas: Hurumlandet
- Turmalin: Ågskaret og Sannesjøen i Nordland.
- Datolitt: Tafjord
- Zirkon: Seiland i Finnmark

Smaragdgruvene ved Byrud gård ved Minnesund:

Norges mest kjente edelsteinsgruve var i drift mellom 1899 og 1909 på smaragder fra Minnesund. Etter sagaen ble smaragdforekomsten funnet av Evelyn Aston, datter av en gruvegeolog ved Eidsvoll Gullverk, en dag hun var ute og gikk på ski på Mjøsa. Det hadde gått et ras av snø og stein som hun ville se nærmere på. Da hun løsnet noen steiner oppdaget hun grønne krystaller, dette var smaragder.

I 1899 kjøpte hennes far området fra grunneieren og startet gruve drift hvor det på det meste var 30 mann i arbeid. Dessverre var virksomheten lite lønnsom, så driften ble stanset i 1909. I løpet av denne tiden var det eksportert mye smaragd, og det er sagt at det er en smaragd fra Minnesund finnes blant de britiske kronjuvelene. ?

Blant geologer var smaragdforekomsten kjent før Evelyn Aston oppdaget den. Den er omtalt av blant andre Theodor Kjerulf i 1879 og av J.H.L. Vogt i 1884.

Edelstenutstillingen

Den nye edelsteinsutstillingen vil vise et godt utvalg av norske og utenlandske fatterlipte steiner. I det siste har museet anskaffet seg og fått donert flere fatterte prøver, som flerfarget turmalin, sfaleritt, apofyllitt, grønn apatitt (fig. 1), blå apatitt, gul oligoklas og ikke minst en fantastisk flott lipt kvarts fra Bardu (lipt av M. Svensli, donert av J. Olsen). Vi ønsker med den nye edelsteinmonteren å vise flotte fatterte steiner sammen med mineralet som er utgangspunkt for de lipte steinene. Fatterte steiner er ikke glassbiter med pen farge, men foredele biter av transparente mineraler med høy glans og unike farger. Over tid ønsker vi å øke andelen norske steiner, noe som vi håper publikum, samlere og Geologisk museums venner vil hjelpe oss med.

Fig. 2. Her kommer den nye utstillingen med fatterte steiner.

Håper denne artikkelen kan være med på å friste mange til å ta en ekstra tur innom Naturhistorisk museum siden utstillingene snart er ferdige (fig 2). Åtte meter med fatterte steiner burde vel friste både steininteresserte, prinsesser og andre personer som liker flotte glitrende edelsteiner i mange forskjellige farger. Mer om de nye utstillingene i et senere nummer av Stein.